

בהר ב

א. מ'האט שוין פיל מאל גערעדט, אז רש"י בפירושו על התורה פאר-ענטפערט אלע שאלות וואס ווערן נתעורר בפשוטו של מקרא (און אין די ערטער וואו רש"י געפינט ניט קיין ענטפער (לויט'ן דרך הפשט) — זאגט ער „איני יודע" וכי"ב).

דארף מען לפ"ז האבן א ביאור:

אין אנהויב פון אונזער סדרה זאגט די תורה די דינים פון שמיטת קרקעות, און דערנאך — די דינים פון יובל (ובהמשך לזה — „וכי תמכרו ג' אל תונו ג'").¹ און נאך די דינים פון שמיטה ויובל כ' זאגט די תורה: ועשיתם את חוקותי ג' ונתנה הארץ פרי' ג' וכי תאמרו מה נאכל ג' וצויתי את ברכתי ג' וזרעתם ג'.

דארף מען פארשטיין: די שאלה „וכי תאמרו מה נאכל ג'?" שטעלט זיך דאך גלייך ביים לערנען די דינים פון שמיטה „ושבתה הארץ שבת לה' ג' שדך לא תזרע ג' לא תבצור ג'"; פארוואס פארענטפערט תורה די שאלה פון „מה נאכל" ערשט לאחרי די דינים פון יובל? (און אויך — „וכי תמכרו ג' אל תונו ג'")?

— ווען דער ענין וואלט געווען ניט באופן של שאלה („וכי תאמרו מה נאכל

ג' והתשובה — „וצויתי ג'"), וואלט מען געקענט פארענטפערן אז וציוויתי ג' קומט בהמשך צו די ברכות וואס דער אויבערשטער זאגט צו אידן פאר מקיים זיין די מצות פון שמיטה ויובל? („ועשיתם את חוקותי ג'") — „וישבתם על הארץ לבטח ונתנה הארץ פרי' ג' וצויתי את ברכתי ג' ועשת את התבואה לשלש השנים";

וויבאלד אבער די תורה איז דא אויסן צו אראפנעמען די שאלה „וכי תאמרו מה נאכל", האט מען דאס געדארפט באווארענען באלד ווען די שאלה ווערט נתעורר (גלייך באם אנוואגן דעם דין פון שמיטה²).

עס זיינען פאראן מפרשים וואס לערנען, אז די פסוקים „וכי תאמרו ג' וצויתי את ברכתי ג' לשלש השנים" באציען זיך (אויך) אויף יובל (שלאחר שמיטה), וואס דעמאלט טאר מען ניט אקערן און זייען כ' צוויי יאר נאכ-אנאנד (שנת השמיטה און שנת היובל), און אויף דעם זאגט תורה „וצויתי את ברכתי ג' לשלש השנים" — און דער-

7) להעיר מפרשי עה"פ (שם, יח) שבעין שמיטה כ' כנגד שבעים שמיטות כ' — ולא הזכיר „יובל". אבל ראה פרשי בחוקותי (כו, לה). כנגד ע' שנות השמיטה ויובל כ' (ע"ש החשבון). ולהעיר מאברכנאל פרשתנו כאן (בסוף „הדרך הג'"). היובל בכלל השמיטות הוא.

8) אבל אין להקשות מדוע לא נאמר זה בציווי על שמיטה לעיל בפ' משפטים (בג, יא) או פ' תשא (לד, כא) — כי שם נאמר הציווי רק בכללות (וראה רש"י רמב"ן ועוד ריש פרשתנו).

9) ראב"ע (שם, יז), רמב"ן (שם, כ), אברבנאל (בדרך הא', והטענה הג'), ועוד.

1) פרשי תולדות כח, ה. ועוד (נסמנו בלקו"ש ח"ה ע' 1 הערה 2 בשוה"ג).

2) כה, יד ואילך.

3) שם, יח ואילך.

4) שם, כ.

5) שם, ב"ה.

6) כמו שהקשה באלשיך כאן. ועוד.

(בנוגע א נביא השקר¹⁵) „וכי תאמר בלבבך איכה נדע גו'” — „עתידים אתם לומר¹⁶ כשיבא חנני' כו'”.

איז ניט גלאטליך: פארוואס נוצט תורה א לשון וואס מיינט „עתידים אתם לומר”, כאילו אזוי דארף זיין דער סדר ההגהה¹⁷?

ולכאורה: דאס פרעגן „וכי תאמרו מה נאכל” ווייזט (לכאורה)¹⁸ אז מען פאר-לאזט זיך ניט אינגאנצן, חו', אויפן אויבערשטן, וע"ד ווי מען האט שוין גע-לערנט ביי אברהם'ן אז א סימן אויף „והאמין בה'” איז ווען „לא שאל לו אות”¹⁹.

נאכמער: גלייך פאר דער שאלה „וכי תאמרו גו'” שטייט אין פסוק (כנ"ל):

פאר שטייען די פסוקים הנ"ל נאך די דינים פון יובל.

אבער אין פרש"י קען מען אזוי ניט איינלערנען, ווייל רש"י¹⁰ לערנט אז די פסוקים „וצוית את ברכתי גו' וזרעתם את השנה השמינית גו'” ריינד ניט וועגן „שמיטה השביעית” (וואס קומט גלייך בסמיכות פאר יובל), נאר — „מקרא זה נאמר בשאר השמטות כולן” (ניט לפני שנת היובל).

ועפ"ז איז תמוה¹¹: פארוואס בא-ווארנט עס ניט רש"י, ווי אזוי ווארט מען מיט „מקרא זה”, ביז נאך די דינים פון יובל כו'?

ב. נאך א שאלה וואס רש"י האט לכ-אורה געדארפט באווארענען:

פון דעם לשון הכתוב „וכי תאמרו מה נאכל” איז משמע אז עס איז ודאי אז מען וועט אזוי פרעגן

[ווארום אויב כוונת הכתוב איז „שמה תאמרו” — וואלט מער געפאסט דער לשון „ואם אמור¹² תאמרו” (ע"ד „ואם אמור יאמר העבד”¹³)],

וע"ד ווי רש"י איז מפרש דעם פסוק¹⁴

שאי"ז פי' הפשוט). אבל ראה לקו"ש חיד"י ע' 78 הערה 3. וראה הערה 16. ואכ"מ.

(15) ראה גם רמב"ם הל' יסודות פ"י הא, שם ח"ד (בהשעור דיוס א' פ' בהר תשד"מ).

(16) וכמפורש בחור"ב פרשתנו עה"פ — „וכי תאמרו עתידים אתם לומר” (וראה מלבי"ם כאן). ולכאורה מה שלא העתיק רש"י זה בפירושו כאן — כי זהו פי' הפשוט (ומה שפי' כן בפ' שופטים, הוא בעיקר בשביל המשך פירושו שם — „כשיבא חנני' כו'”).

בפרש"י ר"ה (ג, א ד"ה כדריש לקיש) מפורש ד.וכי תאמרו מה נאכל" הוא ל' דילמא, שמה. אבל פרש"י על הש"ס — הוא פשוט של הש"ס, דרך ההלכה. וראה לקו"ש חיד"י הנ"ל. ועצ"ע.

(17) לכאורה אפ"ל שהוא מפני שע"פ טבע, שהכתוב מדבר „בהווה” — יהיו אנשים שישאלו כן (וראה מלבי"ם כאן). ולהעיר שגם בניי במדבר שאלו „מה נשתה” (בשלח טו, כד), „מי יתן מותנו גו'” (שם טז, ג) ועוד, אף שראו הנסים במצרים וקרי"ס כו'. אבל — באם שאלה זו היא בלתי רצויה, לכאורה הו"ל לרש"י לפרש כן.

(18) ראה ספורנו כאן.

(19) לך טו, ו ובפרש"י.

(10) פרשתנו שם, כב. וראה גם פרש"י שם, כא ובמפרשים שם.

(11) ראה גם אברבנאל כאן שהקשה על פרש"י.

(12) וי"ל שזוהי ג"כ הקפידא — שאמר משה „הן' ולא „ואם” (שמות ד, א"ב ובפרש"י).

(13) משפטים כא, ה. וראה גם ויצא לא, ח.

(14) שופטים יח, כא. וראה רא"ם וגר"א שם, שהוכחת רש"י היא מלשון „כ"י” (ובבאר יצחק שם — שהיא מ.וכ"י, בתוספת וא"י, והרי גם כאן נאמר „וכי תאמרו גו'” אבל בלבוש שם שהוכחת רש"י היא מהמשך הכתוב, ע"ש).

ולהעיר מפרש"י עקב ז, ו — הוכח בלבוש ובאר יצחק הנ"ל, „כי תאמר . . על כרחך לשון דילמא הוא שמה תאמר כו' ולא יתכן לפרשו כו'” (ומשמע

רש"י אויף, "מה זאת" און איז מפרש: "זה תנוק טפס שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותם ושואל מה זאת, ובמקום אחר הוא אומר²² מה העדות והחוקים והמשפטים וגו' הרי זאת שאלת בן חכם. דברה תורה כנגד ארבעה בנים תם²³ רשע ושאינו יודע לשאול והשואל דרך חכמה".

איז ניט פארשטאנדיק: למאי נפק"מ אין פ' בא צו וויסן אז "במקום אחר" איז אויך דא א "שאלת בן חכם" (ובמילא, "דברה תורה כנגד ארבעה בנים כו'")? אפילו אויב מ'זאל זאגן אז רש"י וויל לאזן וויסן (מאיזה טעם שהוא) אז עס זיינען פאראן "ארבעה בנים" — איז ניט גלאטיק, פארוואס זאגט ער דאס ניט פריער:

בפירושו אויפן פסוק²⁴, "ועבדת את העבודה הזאת" זאגט ער, "חזר ושנאה בשביל דבר שנתחדש בה, בפרשה ראשונה נאמר²⁵ והי' כי יאמרו . . . בכך רשע הכתוב מדבר . . . וכאן והגדת לבנך²⁶ בכך שאינו יודע לשאול" — האט

"ונתנה הארץ פרי' ואכלתם לשובע וישבתם לבטח עלי'". און רש"י איז מפרש: "ונתנה הארץ וגו' וישבתם לבטח עלי' — שלא תדאגו משנת בצורת; ואכלתם לשובע — אף בתוך המעים תהא בו ברכה".

איז ביותר תמוה²⁷: נאך דעם ווי די תורה זאגט אז דער אויבערשטער איז מביטח אז עס וועלן ניט זיין קיינע דאגות מצד חסרון התבואה און אז עס וועט זיין א ברכה בלתי טבעית אין דער תבואה ("אף בתוך המעיים") — ווי פאסט גלייך דערנאך די שאלה "וכי תאמרו מה נאכל", ובפרט מיטן לשון "וכי" — "עתידיים אתם לומר"?

— און מען געפינט ניט לכאורה אז רש"י זאל פארענטפערן די שאלה בפירוש.

ג. ויש לומר אז דער טעם פארוואס רש"י בפרשתנו זאגט ניט קיין תירוץ אויף די שאלות האמורות אין "וכי תאמרו" — איז ווייל בשעת א בן חמש למקרא לערנט אין חומש וועגן א שאלה אויף א מצוה מיט'ן לשון "וכי תאמרו", דערמאנט ער זיך אויפן ערשטן מאל וואו ער האט געלערנט כעין זה — פריער אין סוף פרשת בא²⁸: והי' כי ישאלך בנך גו'; און געדענקענדיק וואס רש"י איז דארט מפרש דעם, "כי ישאלך בנך גו'", ווערן ביי אים לויט דעם בדרך ממילא פארענטפערט די שאלות האמורות בפרשתנו:

דער פסוק דארט זאגט, "והי' כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת". שטעלט זיך

(22) ואתחנן ו, כ.

(23) בדפוס ראשון דפרש"י (ועד"ז בכמה כת"י רש"י שתח"י): רשע ושאינו מבין לשאול והשואל דרך סתומה והשואל דרך חכמה (ולפי' נמנו כפי סדרם בקראי). אבל בדפוס רש"י שלפנינו (וכי' בדפוס שני דפרש"י) הוא ככפנים. — הטעם לסדרם בפרש"י (לפי גירסא זו הנפוצה) נתבאר בהתוועדות (דליל ב' פסח) בה נאמרה שיחה זו.

(24) בא יג, ה.

(25) שם יב, כו.

(26) שם יג, ח (ולהעיר מפרש"י שם, שיש בפסוק דשאינו יודע לשאול גם "רמז תשובה לבן רשע". וראה מפרש"י רש"י. מפרש"י הגש"פ בפ' רשע מה הוא אומר. וראה לקמן הערה 35).

(*) ובכת"י רש"י אחדים שתח"י נמנו בפרש"י כסדרם במכילתא (והגש"פ) (ירושלמי שבהערה 28.

(20) ראה ספורנו וכלי יקר (וראה גם מלבי"ם)

כאן. אבל ראה לקמן הערה 39.

(21) יג, יד. וראה שם לפנ"ז יב, כו. וראה לקמן

באריכה.

שאלתו, "און ניט — תם" (ווי דער לשון איז אין מכילתא³⁰ והגדה של פסח; ובפרט אז רש"י אליין איז ממשיך (לויט דער גירסא הנפוצה בפרש"י³¹), "דברה תורה כנגד ארבעה בנים חס כו")

— ווייל פדיון בכור איז א מצוה וואס האט ניט קיין סך-פרטים, אזוי, אז אויך א בן וואס איז ניט קיין חכם (א תם) קען זיך אויך פאנאנדערקלייבן אין דעם, און ער וועט דעריבער ניט פרעגן סתם, "מה זאת"; און דער וואס פרעגט יע, "מה זאת" איז עס נאך דערפאר וואס ער איז א "תנוק טפש".

משא"כ דער "תם" פון דער הגדה, וואס זיין שאלה איז וועגן די מצות פון פסח, קען שוין זיין פון א העכערן סוג (ניט קיין "טפש"), ווייל בליל פסח איז פאראן א ריבוי סוגי מצות (עדות, חוקים און אויך משפטים), איז וועלכע עס איז שווער צו פאנאנדערקלייבן זיך אפילו פאר אזא וואס איז ניט קיין "טפש", און די שאלה "מה זאת" ווייזט נאך אז דער שואל איז א "תם"³².

ועד"ז איז אויך די שאלת בן חכם בפשוטו של מקרא ניט בנוגע ליל פסח, נאך ער פרעגט וועגן מצות אין אלגע-מיינ — "מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אתכם" (און מענטפערט אים, "עבדים³³ היינו גו' ויציאנו גו' ויצונו גו' את כל החוקים האלה ליראה גו'", וואס דערמיט ווערן געמיינט אלע מצות התורה).

ועפ"ז איז מובן בפשטות פארוואס רש"י ברענגט ניט די שאלות פון דעם "תנוק טפש" און "שאלת בן חכם" פריער

ער דארט געדארפט באווארענען מ'זאל ניט מיינען אז "דברה תורה" בלויז כנגד שני בנים, נאך אז ווייטער אין דער פרשה קומט צו (אויך) שאלת ה"טפש", ובמקום אחר. . שאלת בן חכם, אזוי אז "דברה תורה כנגד ארבעה בנים"²⁷.

ד. וי"ל דעם ביאור אין דעם:

בכלל איז מען געוואוינט צו טייטשן די ווערטער, "דברה תורה כנגד ארבעה בנים" בשיבות צום חיוב פון סיפור ביציאת מצרים בליל פסח — אז די "שאלות" פון די בנים זיינען בנוגע די מצות פון ליל פסח; און "דברה תורה כנגד ארבעה בנים" מיינט אז תורה זאגט אז מ'זאל ענטפערן יעדערן פון די בנים לפי ענינו — אבער אלץ בנוגע ליל פסח.

איז אמת טאקע אז דאס איז דער מכון פון די ווערטער לויטן דרך ההלכה (און ווי עס שטייט אין מכילתא²⁸, און אזוי זאגט מען אין הגדה של פסח) —

אבער פרש"י על התורה איז ענינו צו מפרש זיין פשוטו של מקרא, און אין פשטות הכתובים, איז די שאלה פון דעם "תנוק טפש" (ניט וועגן די מצות פון ליל פסח, נאך) בנוגע למצות בכור²⁸, וואס בהמשך לזה שטייט זיין שאלה.

[לויט דעם וועט מען אויך פארשטיין פארוואס רש"י נוצט דעם לשון "זה תנוק טפש"²⁹ שאינו יודע להעמיק

(27) אבל אפשר לתרץ (בדוחק עכ"פ) שרש"י סומך על פירושו בסוף הפרשה, מכיון שהוא עדיין באותו ענין.

(28) ס"פ בא ע"פ וה' כי ישאלך. ובירושלמי פסחים פ"י ה"ד (בכמה שינויים).

(28*) וכפ"י התיב"ע, ספורנו, אה"ח ועוד שם. וראה לקו"ש בא תשמ"ח ס"ז ואילך.

(29) וכ"ה בירושלמי שם. יליש בא שם. ועוד.

(30) בא שם.

(31) משא"כ להגירסא שהובאה לעיל הערה 23.

(32) וראה לקמן הערה 36.

(33) ואתחנן שם, כא ואילך.

„טפכם“³⁴.

ומהאי טעמא זאגט אן די תורה, אז אידן זאלן זיך פארנעמען אויך מיט א בן רשע און שאינו יודע לשאול, ווייל ביי די צוויי סוגים איז דא א חשש, אז אויב מזוועט זיי ניט מבאר זיין די מצות פון ליל פסח, וועלן זיי ניט מקיים זיין די מצות: דער בן רשע איז דאך אזא וואס (בלשון רש"י)³⁵ „הוציא את עצמו מן הכלל“ — מוז מען אים צוריק „מכניס“ זיין אין דער „עבודה הזאת“ פון „זבח פסח“³⁶; און א שאינו יודע לשאול איז אזא בן וואס פארשטייט אפילו ניט אז עס איז דא עפעס וואס צו פרעגן, אפילו ניט „מה זאת“ — דארף מען אים אריינ-ציען אין די מצות. און ווי רש"י³⁷ איז מבאר דעם ענין פון „והגדת לבנך“ — „והכתוב מלמדך שתפתח לו אתה בדברי אגדה המושכין את הלב“.

ווען ער רעדט וועגן שאלת הרשע און שאינו יודע לשאול — ווייל דאס זיינען אינגאנצן באזונדערע ענינים:

פריער רעדט זיך וועגן דער שאלת בן רשע און וועגן דעם „והגדת“ (צום שאינו יודע לשאול) בשייכות צו די מצות בליל פסח; האט עס ניט קיין שייכות מיט שאלת ה„טפח“ וועגן מצות פדיון בכור, ועד"ז ניט מיט שאלת בן חכם וועגן „העדות והחוקים והמש-פטים“ (אלע מצות, אין אלגעמיין).

ה. עפ"י ווערט אבער נאך שטאר-קער די פריערדיקע שאלה: פארוואס איז רש"י מוסיף (בהמשך צו „זה תנוק טפח . . ושואל מה זאת“), ובמקום אחר הוא אומר . . שאלת בן חכם — ע"פ הנ"ל האט דאך די „שאלת בן חכם“ קיין שייכות ניט מיט שאלת ה„טפח“ (וואס איז א שאלה בלויז אויף פדיון בכור)?

ולאידך: אויב רש"י פארבינדט זיי יע (אע"פ אז זייערע שאלות זיינען ניט אין די זעלבע ענינים) — פארוואס פאר-בינדט זיי ניט רש"י פריער, ביי שאלת הבן רשע און שאינו יודע לשאול (כנ"ל)?

איז די הסברה בזה:

בשעת מען לערנט אז בליל פסח איז דא א ציווי צו פארענטפערן די שאלה פון א בן רשע, ועד"ז — „והגדת לבנך“ (שאינו יודע לשאול), וואלט מען גע-קענט לערנען, אז דאס איז א דין מיוחד ביי פסח: אזוי ווי יציאת מצרים איז אן ענין עיקרי בכל התורה כולה (ווי עס שטייט — בפשוטו של מקרא — אין א ריבוי פסוקים), מוז מען זיין זיכער אז אלע בנים וועלן זיך משתתף זיין אין די מצות פון ליל פסח. ובפרט נאך טענת פרעה „לכו נא הגברים“ — און ניט

(34) בא יוד, יא ובפרש"י שם.

(35) בא (יב, כ"ז) — בהתשובה להבן רשע, שמוה מובן שעי' התשובה אליו („אשר פסח גר“) משתתף הוא בזבח פסח. ומה שפרש"י להלן שם (יג, ח) „תשובה לבן רשע לומר עשה ה' לי . . שאילו היית שם לא היית כדאי ליגאל“ — הו"ע נוסף (ודלא כמ"ש במשכיל לדוד שם).

— ועפ"י יש לבאר הטעם (ויתורין) שנקט רש"י (שם) הלשון „לא היית כדאי ליגאל“ (ע"ד ל' הירושלמי שם „ראוי להגאל“) — ולא כלשון המכילתא (והגש"פ) „לא היית נגאל“ — כי רק הרשעים שלא רצו לצאת ממצרים מתו בשלשת ימי אפילה (פרש"י בא י, כב. שמורי פ"ד, ג. תנחומא וארא יד. ונח' בלקוש ח"א ע' 3 ואילך) ולא נגאלו ממצרים. אבל זה שהבן רשע „הוציא את עצמו מן הכלל“ בנוגע לק"פ (מצה ומרור), אבל מודה הוא בשייכותו ליצי"מ — אינו מוציא מיצי"מ, שלכן המענה אליו (דאילו ה' שם ה' נגאל) (כמו שאר הרשעים בענינים אחרים) לא — באי רצון לצאת ממצרים) שיצאו ממצרים, אלא שלא ה' כדאי ליגאל. ועצמ' ל' רש"י „עשה ה' לי ולא לך“.

ו. ע"פ הנ"ל — אז „דברה תורה כנגד ארבעה בנים” — פארשטייט מען, אז אומעטום וואו מען געפינט אין תורה א „שאלה” אויף א מצוה, דארף מען מברר זיין וועגן וועלכן סוג „בן” עס רעדט דא די תורה.

[ס'איז לאו דוקא א שאלה וואס מען מוז באווארענען בכדי צו פארזיכערן דעם קיום המצוה ביים שואל, אדער אפילו א שאלה וואס קומט מצד א ספק אדער חלישות אין אמונה — עס קען זיין א שאלת בן חכם, וואס דער צוועק פון זיין שאלה איז בכדי צו קלאר מאכן, פארשטיין פרטי הענין (ע"ד די שאלת בן חכם — מה העדות והחוקים והמשפטים)].

און אזוי אויך בעניננו: דערמיט וואס די תורה שטעלט די שאלה „וכי תאמרו” ביים סיום פון דעם גאנצן ענין (אויך נאך די דינים פון יובל³⁶), און נאכמער — גלייך נאך די ברכות והבטחות פון אויבערשטן „ונתנה הארץ פרי ואכלתם לשובע גו”, מאכט תורה קלאר, אז דא איז עס ניט א שאלה פון א „בן רשע” וועמען מען דארף דורך דעם ענטפער באווארענען ער זאל מקיים זיין מצות

משא"כ ביי די סוגים פון „טפש” (תם) און חכם וואלט מען געקענט מיינען, אז ס'איז ניט אזוי וויכטיק צו פארענטפערן זייערע שאלות, ווייל לגבי זיי איז ניטא דער חשש אז חסרון ההבנה וועט בריינגען צו ניט מקיים זיין די מצוה — עס איז בלויז א בקשת טעם והסברה. און דערפאר שטייט ניט אין תורה אז (און וואס) מען דארף זיי ענטפערן.

בשעת אבער מען קומט צום פסוק „וה' כי ישאלך בנך” ביי פדיון בכור, זעט מען אז (א) אויך ביי אנדערע מצות איז תורה מחייב צו ענטפערן אויף די שאלות פון א „בן”, און (ב) תורה זאגט אז (אז-און — וואס) צו ענטפערן אויך אויף די שאלות פון א „תנוק טפש” —

שטעלט זיך די שאלה: זיכער פרעגט אויך א בן חכם שאלות וועגן מצות, ואדרבא זייענדיק א חכם האט ער מסתם מער שאלות — איז אויב מ'דארף ענטפערן די שאלה פון א „תנוק טפש”, אין עאכט אז די תורה האט געדארפט באווארענען צו פארנעמען זיך מיט די שאלות פון א בן חכם!

זאגט רש"י — אין הכי נמי: ובמקום אחר הוא אומר . . שאלת בן חכם.

און דאס איז דער דיוק לשון רש"י בהמשך לזה — „דברה תורה כנגד ארבעה בנים”: דערמיט מיינט רש"י — כפשטות הלשון — אז תורה בכלל (ניט נאך בשייכות מיט ליל פסח) רעדט וועגן אלע „ארבעה בנים”, ד.ה. מען געפינט אין תורה (שבכתב) א הוראה מ'זאל ענטפערן די שאלות פון אלע סוגי בנים, „תם”³⁶ רשע ושאינו יודע לשאול והשואל דרך חכמה.

בפסוקים אלו דוקא, כ"א רש"י כותב כלל בנוגע לכל התורה כולה) — „דברה תורה כנגד ארבעה בנים”. ולכן נקט הלשון „תם” שהוא שם כללי (הכולל „טפש” החסר רצון לחקור, לדעת וכו').

37) וגם לאחר „ולא תונן” (כה, יז) — שלא יהי מקום לטעות שהשאלה „וכי תאמרו מה נאכל” שייכת לקיום מצות (שמיטה או) יובל בנוגע לזריעת הארץ וכו'.

— וע"פ המבואר בפנים יומתק ג"כ מה ששאלות ה„תם” וה„חכם” — אף שלפי ההלכה היא בשייכות להמצות דליל פסח (ויצ"מ) — נכתבו בתורה לאחר ה"הלכות דליל פסח (ובפרט שאלה בן חכם שנכתבה גם שלא בסמיכות לדיני פסח) — להדגיש שמקיימים הל' פסח ושאלתם היא, אדרבא, להוסיף בידיעה בעניני פסח, וכנ"ל בפנים סעיף ה.

36) עפ"י מובן הטעם שנקט רש"י כאן „תם” ולא „טפש” כבתחלת פירושו (אבל ראה לעיל הערה 23) — כי כונת רש"י כאן היא לא להמדובר בפועל

וועגן דעם וואס די תורה שטעלט אן ענין בדרך שאלה ותשובה — „וכי תאמרו מה נאכל גוי וצויתי את ברכתי גוי“ — אז וויבאלד אז „התורה היא נצחית“⁴¹, קומט אויס אז די שאלה „וכי תאמרו מה נאכל“ איז א שאלה נצחיית. אויך נאכדעם ווי מען האט געזען די תוצאות טובות פון (דער תשובה —) „וצויתי את ברכתי גוי“ ביי די פריער-דיקע שמטות, קען קומען איבעראנייעס די שאלה „וכי תאמרו מה נאכל“ —

ווייל שמיטה איז די עבודה פון ביטול היש, ד.ה. אז בעצם איז דער „עובד“ א „יש“, נאר ער איז מבטל זיין יש מצד קבלת עול מלכות שמים, און מצד זיין יש בלייבט ביי אים א נתינת מקום אויף א שאלה, קשיא — און יעדן מאל בא-זונדער דארף מען אים זאגן „וצויתי את ברכתי גוי“.

אבער לפי ביאור הנ"ל, אז דא רעדט זיך וועגן „שאלת בן חכם“, וואס זיינע שאלות זיינען דאך ניט מצד היש ח"ו, נאר, אדרבה, מצד החכמה — פארוואס איז דא אזא שאלה ביי א „בן חכם“?

איז דער ביאור אין דעם: דער נס פון „וצויתי את ברכתי גוי בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים“ איז ניט נאר העכער פון טבע⁴², נאר ס'איז היפך הטבע לגמרי: לויט דרכי הטבע ווערט א שדה „שוואכער“ (מאגערער) פון יאר צו יאר⁴³.

— ויתרה מזה — דער דרך הטבע איז איינער פון די טעמים⁴⁴ אויף שמיטת

שביעית (ווייל אין אזא פאל וואלט די תורה באוואונט גלייך ביים אנזאג פון מצות שביעית, כנ"ל) נאר דאס איז א „שאלת בן חכם“³⁸, און תוכן שאלתו איז:

לערנענדיק די הבטחות פון דעם אויבערשטן „ונתנה הארץ פרי ואכלתם לשובע גוי“ — וויל א „בן חכם“ פאר-שטיין די פרטי ואופני הברכה: אויף וועלכן אופן וועט קומען די ברכת ה'³⁹ אין די יארן ווען „לא נזרע ולא נאסוף את תבואתנו“?

[ווארום עס קען זיין בכמה אופנים, און ביז — דורך געבן אין די יארן „מן מן השמים, אזוי ווי אין מדבר במשך פון ארבעים שנה — און מדי יום ביומו!].

— ענטפערט מען אים, אז די ברכה וועט זיין אין אן אופן אז די ערד וועט אין דער שנה הששית ארויסגעבן א ריבוי תבואה, „ועשת את התבואה לשלש השנים“.

ז. בפנימיות הענינים:

מען האט שוין גערעדט כמה פעמים⁴⁰

38. להעיר מאוה"ח כאו.

39. בספורנו וכלי יקר (וראה גם מלבי"ם) כאו, ש.ואכלתם לשובע — בתוך המעים תהא בו ברכה" היא הברכה שיהי' מה לאכול בשנה השביעית, כי במעט התבואה דשנה הששית, תהא בו ברכה (בתוך המעים) ובמילא יהי' מה לאכול גם בשנה השביעית. אלא „וכי תאמרו מה נאכלי“ (שיהי' ספק אצלכם האם יהי' כן) אוי יתן ריבוי תבואה בפשטות, ועשת את התבואה לשלש השנים“.

אבל: (א) בפרש"י לא נזכר שברכה זו שייכת לשנה הששית דוקא, ובפשטות היא ברכה כללית שתהי' בכל השנים (ולא — בכדי שיהי' מה לאכול בשנה השביעית דוקא). (ב) משינוי לשון רש"י בפ' בחוקותי (כו, ה) „אוכל קמעא והוא מתבדך במעיו משמע, שכוונת רש"י בפרשתנו „אף בתוך המעים תהא בו ברכה“ אינה להענין ד„אוכל קמעא כו“. וראה לקושי חייט ע' 116 הערה 14. ואכ"מ.

40. לקושי ח"ז ע' 172. וראה גם לקושי ח"א ע' 107. ועוד. ולהעיר מאוה"ח (להה"מ) ריש פרשתנו.

(41) תניא רפ"ז.

(42) ראה בארובה כלי יקר פרשתנו ע"פ (כה, ב) ושבתה גוי, וראה גם לקושי ח"ב ע' 548-9.

(43) ראה כלי יקר שם (ועוד) בנוגע ל„שש שנים תזרע שדך גוי“ (שם, ג).

(44) מ"נ ח"ג פל"ט. ובאברבנאל פרשתנו הקשה עליו. וראה לקו"ש שם.

דתנו⁴⁷ איצטער — ווערט די שאלה „מה נאכל בשנה השביעית“; זייענדיק באלף הששי, וואס מצד ירידת הדורות זיינען מיר „שוואכער“ פון פריערדיקע דורות, אכשור דרא בתמי' — היינט ווי קענען מיר ממשיך זיין די גאולה, בריינגען „בשנה השביעית“?

זאגט דער אויבערשטער ומבטיח „וצויתי את ברכתי גוי“, מען טוט די עבודה פון „שנה הששית“, די עבודה בזמן הגלות וועלכע איז מתוך מסירת נפש וביטול שלמעלה מטעם ודעת, גיט דער אויבערשטער די ברכה מלמעלה, אז די זריעה פון שנה הששית — ניט קוקנדיק-אויף דעם וואס-ס'איז א „שדה כחושה“ כו' — וועט עס זיין בברכה, ובברכתו של הקב"ה, און נאכמער — עס וועט זיין תבואה „לשלוש השנים“, מאיז ממשיך די ענינים וגילויים פון לעתיד לבא גילוי אחר גילוי אחר גילוי — וועלכע טיילן זיך בכלל אין דריי עליות⁴⁸ — „יחינו" מיומים ביום השלישי יקימנו ונחי' לפניו“.

(משיחות ש"פ בהר תשל"ג, תשי"ט;
ליל ב' דפסח תשכ"ח)

קרקעות „ושבתה הארץ שבת לה“ כדי „שתוסיף הארץ תבואתה ותתחזק בעמדה שמוטה“ —

און דוקא אין „שנה הששית“, ווען די ערד איז אין איר „שוואכסטן“ מעמד ומצב, גיט זי ארויס תבואה „לשלוש השנים“!

און וויבאלד דאס איז א נס וואס האט ניט קיין אחיזה כלל אין טבע — ואדרבה: ס'איז דוקא אין אן אופן פון היפך הטבע לגמרי — אן ענין וואס איז לגמרי העכער פון שכל —

פרעגט דער בן חכם „וכי תאמרו מה נאכל“: אפילו נאכן ענטפער פון „וצויתי את ברכתי“, בלייבט עס אן ענין וואס איז לגמרי העכער פון שכל.

ח. עס איז ידוע⁴⁹ אז די „שש שנים“ און די „שנה השביעית“ זיינען כנגד די שית אלפי שנים דהוי עלמא און דעם אלף השביעי.

איז אין דעם פאראן די שאלה „וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית“⁴⁶: געפינענדיק זיך „בשנה הששית“, אין דעם אלף הששי פאר ביאת המשיח, וואס די אלע ענינים וגילויים פון ימות המשיח זיינען „תלוי במעשנו ועבו-“

(47) תניא רפ"ז.

(48) ראה המשך תרס"ז ע' קה. וראה ס' הליקוטים — דא"ח דהצ"צ מ' לעתיד לבא (ע' תרכט ואילך. ושי"ג) ע"ד ג' התקופות: ימות המשיח ואלף השביעי. ועוד.

(49) הושע ו. ב. וראה אוה"ת ע"פ.

(45) ראה סנהדרין צו, סע"א. ראב"ע ורמב"ן פרשתנו (שם, ב). אברבנאל. ועוד.

(46) להעיר מאוה"ת פרשתנו ריש ע' קפו. ובארוכה ד"ה וכי תאמרו תרע"ח.

בחוקותי*

„אמרו חכמים⁹ אין בין כו'“, וכדלקמן ס"ח.

פון די סתירות צו דעת הרמב"ם הנ"ל¹⁰ — אז בימות המשיח וועט ניט בטל ווערן „דבר ממנהגו של עולם . . אלא עולם כמנהגו נוהג“ — געפינט מען לכאורה דעם מאמר אין תורת כהנים¹¹ בפרשתנו אויפן פסוק¹² „ועץ השדה יתן פריו“ — „ומנין שאף אילני סרק עתידים להיות עושים פירות ת"ל ועץ השדה יתן פריו“; און עד"ז שטייט אין סוף מס' כתובות „אמר רב חייא בר אשי אמר רב עתידין כל אילני סרק שבארץ ישראל שיטענו פירות שנאמר¹³ כי עץ נשא פרי תאנה וגפן נתנו חילם“ — וואס דאס איז דאך און ענין פון ביטול מנהגו של עולם¹⁴.

א. אין פרק הסיום פון הלכות מלכים זאגט דער רמב"ם: אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם, או יהי שם חידוש במעשה בראשית, אלא עולם כמנהגו נוהג, וזה שנאמר בישע"י וגר זאב . . משל וחידה . . שהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי עכו"ם המשולים כזאב ונמר, שנאמר זאב . . ויחזרו כולם לדת האמת, ולא יגזלו ולא ישחיתו, אלא יאכלו דבר המותר . . שנאמר וארי . . וכן כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח הם משלים. ובימות המלך המשיח יודע לכל לאי זה דבר הי' משל ומה ענין רמזו בהן.

און דערנאך איז דער רמב"ם ממשיך¹⁵

(*) הדרן על הרמב"ם (וסיום מס' כתובות).

(1) פ"ב ה"א.

(2) ראה בפ"י ואם יעלה על הדעת — ברמב"ם רפ"א (הדרן למב"ם (קה"ת, בורקלין, יא ניסן תשמ"ה) ס"ט.

(3) וכ"ה בהל' תשובה פ"ט בסופו („כמנהגו הולך“). פיה"מ סנהדרין — הובא לקמן הערה 77.

(4) י"א, ו.

— מה שהקשה הרמב"ם ממה שנאמר בישע"י — ולא הקשה ממש"ן בתורה (פרשתנו, כו, ו) „והשבת" ח"י רעה" (וכהשגת הראב"ד, הובא לקמן בפנים ס"ג) — כי פסוק זה אפשר לפרשו כהרמב"ן עה"פ (וראה אגרת תחית המתים להרמב"ם). שלא יבואו חיות רעות בארצכם כי בהיות השועב וברבות הטובה והיות הערים מלאות אדם לא תבאנה חיות בישוע. ולפי"ז אינו ביטול מנהגו של עולם ואין צריך לדחוק בכתוב שנאמר דרך משל. וראה לקמן בפנים סעיף ג.

(5) שינוי הצענזאר רצ"ל „גויים“ או „אומות העולם“.

(6) ירמ"ה, ו.

(7) ישע"י שם, ז.

(8) שם ה"ב. וכ"ה במקומות שבהערה 3.

(9) ברכות לד, ב. וש"נ.

(10) וראה דברי הרמב"ם עצמו בזה (אגרת תח"מ שלו אות ו' (הובא לקמן סט"ז)).

(11) הובא בפרש"י עה"פ.

(12) כו, ד.

(13) יואל ב, כב.

(14) ולהעיר דהחילוק בין שני סוגי אילנות אלו, עץ מאכל ואילני סרק, הוא גם בהלכה (וראה גם לקמן הערה 52): בעץ מאכל נאמר (שופטים כ, יט) „לא תשחית את עצה“, רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית וכת" (שם, כ), משא"כ אילני מאכל (ב"ק צא, סע"ב. רמב"ם הל' מלכים פ"ז הי"ח ט).

(*) ואין להקשות (ע"פ הנ"ל בפנים): מכיון שאילני מאכל אסור לקצוץ אפילו בחורף, שאז אין עושין פירות, כיון שבקיץ עושין — למה מותר לקצוץ אילני סרק בזה"ל, הרי (אע"פ שעכשיו אילני סרק הם) יטענו פירות לעת"ל?

כי התורה בעצמה חילקה בזה, ואמרה „עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית גר“, דהיינו